

УДК 316. 728:004.7

СОЦІАЛЬНІ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ, ЇХНІ ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Б. Я. Вахула

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
vakhula@gmail.com*

У статті розглянуто сучасний інформаційний феномен – соціальні інтернет-мережі та проаналізовано їхнє місце в загальній структурі соціальних мереж. Визначено соціально значущі функції соціальних інтернет-мереж, розглянуто їхню специфіку з урахуванням трьох вимірів: мережевий аналіз, вивчення Інтернету, дослідження проблем становлення громадянського суспільства.

Ключові слова: соціальні інтернет-мережі, функції соціальних інтернет-мереж, громадянське суспільство, протестні практики.

У ході сучасних соціальних змін у суспільстві набувають великого значення інформаційно-інноваційні чинники. Інформація стала одним із найвагоміших ресурсів розвитку, тому сучасне суспільство можна вважати таким, у якому важлива роль належить інформації та інформаційно-комунікативним технологіям. Із появою глобальної комп'ютерної мережі інтернет-комунікація між індивідами набула нових якісних характеристик. Це, своєю чергою, сприяло більшій територіальній розгалуженості соціальних зв'язків, що становить предмет наукового зацікавлення соціологів. Зазначений аспект набув ще більшого поширення після виникнення такого продукту глобальної мережі, як соціальні інтернет-мережі. Мережі цього типу набувають усе новіших обрисів і починають відігравати роль своєрідного інформаційно-комунікативного феномену глобального типу. Глобальне поширення цього нового утворення Інтернету підтверджують і результати дослідження компанії InSites Consulting.

Згідно з цими результатами, 70% користувачів Інтернету активно використовують власне соціальні інтернет-мережі. Загальна кількість користувачів соціальних Інтернет-мереж станом на жовтень 2011 року становить більше 1 млрд людей по всій планеті [1]. Соціальні Інтернет-мережі відіграють свою роль у вільному поширенні інформації та завдяки майже цілковитій відсутності певних обмежень для користувачів створюють комфортне плюралістичне середовище для обміну своїми думками та для висловлення своїх громадянських позицій. Завдяки цьому миттєвому і безперешкодному обміну думками користувачі соціальних інтернет-мереж мають можливість реагувати на дії влади та координувати свою різноманітну громадську діяльність.

Попри це проблема соціальних інтернет-мереж не є достатньо актуалізованою у вітчизняній соціології, а дискусії стосовно місця і ролі цього нового інформаційного

феномену в добу глобалізації ще не набули всеосяжного характеру. Тому поза увагою соціологів залишається значення, яке відіграють чи можуть відігравати для суспільства соціальні інтернет-мережі завдяки своєму активному поширенню. У світовій соціологічній думці є зразки аналізу цього нового інформаційного явища соціального гатунку, проте відсутня його концептуалізація у площині становлення громадянського суспільства та ролі соціальних інтернет-мереж, яку вони можуть відігравати у формуванні такого типу суспільств.

Отож наукову проблему можна визначити як суперечність між суспільною значимістю і важливістю соціальних інтернет-мереж у побудові громадянського суспільства, з одного боку, та недостатньою розробленістю відповідних теоретичних конструктів у соціологічній науці, з іншого.

Уперше термін “соціальні мережі” було вжито Д. Барнсом у 1954 р. у праці “Класи і збори в норвезькому острівному приході”, яка увійшла до збірки “Людські стосунки” [2]. Він охарактеризував коло друзів певної людини як мережу. Ця мережа, згідно з міркуваннями автора, існує як система точок, з’єднаних між собою. “Точками” такої системи є люди, а лінії, які з’єднують точки, вказують, як саме люди взаємодіють одне з одним. Проблеми розвитку соціальних мереж, їхніх властивостей, структурної побудови, питань, пов’язаних із мережевим суспільством, віртуалізацією суспільства, соціальними властивостями глобальної мережі Інтернет та її новітньої підструктури – соціальних інтернет-мереж вивчає значна кількість дослідників. Зокрема, це питання сьогодні активно аналізують А. Фомін, Д. Іванов, І. Семенова, В. Сілаєва, Г. Градосельська, С. Коноплицький, В. Щербина, С. Прохоренко, С. Романенко, Н. Коритнікова та ін. Серед західних науковців можна виділити М. Кастельса, П. Бурд’є, В. Бюля, Ж. Делеза, А. Турена, А. Раньї, П. Ердос та ін.

Проте у публікаціях згаданих авторів, попри загальний аналіз мереж, недостатню увагу приділено ролі саме соціальних мереж у їхньому суспільному значенні. Зокрема, відсутні дослідження соціальних інтернет-мереж як одного з чинників формування громадянського суспільства. Звідси метою статті є визначення місця та ролі соціальних інтернет-мереж у загальній структурі соціальних мереж та Інтернету, а також їхнього значення у становленні громадянського суспільства в посткомуністичних країнах, до яких належить й українське. Серед завдань наведемо потребу виділення сутнісних ознак соціальних інтернет-мереж; виокремлення ієрархій їхніх головних функцій; виявлення ступеня впливу такого типу соціальних мереж на формування громадянського суспільства та протестні практики населення сучасної України.

Із плином часу соціальними мережами стали називати ті соціальні Інтернет-мережі, які дають змогу людям встановлювати зв’язки між собою, обмінюватись інформацією та соціальним досвідом, використовуючи ресурси глобальної мережі. Соціальні інтернет-мережі – це платформа, онлайн-сервіс чи веб-сайт, призначені для побудови та організації соціальних взаємовідносин. За більш вузьким технологічним визначенням соціальні Інтернет-мережі – це інтерактивний, з великою кількістю користувачів веб-сайт, контент якого наповнюють самі учасники. Сайт є автоматизованим соціальним середовищем, яке дає змогу спілкуватися групі користувачів, об’єднаних загальним інтересом [3]. Вважають, що перша соціальна інтернет-мережа з’явилась у 1995 р. Нову

сторінку в інформаційних технологіях відкрив американський сайт Classmates.com, який пропонував відновити контакти з однокласниками, друзями та родичами. Станом на січень 2011 р. у мережі Classmates.com зареєстровано більше 40 млн користувачів [1]. За тематикою соціальних мереж в Інтернеті варто відзначити також публікації Д. Уоттса “Малі світи, динаміка мереж від порядку до випадковості”, М. Баханана “Nexus: малий світ і зачаровуюча світ наука про мережі”. Також треба згадати А. Барабазі, який у своїй монографії “Взаємопов’язаність, нова наука про мережу” довів складну внутрішню структуру соціальних мереж і показав, що вони не є хаотичним утворенням [4]. Соціальні інтернет-мережі від часів свого створення набули якісних змін. Спочатку вони здійснювали функції базової взаємодії, а сьогодні ці мережі виконують різноманітні завдання для вирішення проблем, пов’язаних із відновленням чи налагодженням соціальних контактів, швидким обміном інформацією тощо.

Характерними ознаками цього нового типу соціальних мереж є:

- спілкування у реальному часі без просторових обмежень;
- локалізація цих мереж за певними спеціалізованими чинниками;
- існування певного характерного типу мовлення (скорочення слів, широковживані фрази в середовищі користувачів цих мереж);
- створення віртуального образу власного “я” завдяки графічним та текстовим засобам;
- можливість формування власної громадянської позиції учасників цих мереж завдяки активному поширенню інформації або ж маніпулюванню нею.

Зауважимо, що деякі ознаки можуть як додатково доєднатись до цих, так і зникнути в ході часу. Це зумовлено тим, що віртуальна реальність, до якої відносяться такого типу мережі, поступово набуває нових рис, які не завжди легко передбачити.

Як будь-яке утворення, що претендує на цілісність, соціальні Інтернет-мережі повинні існувати у якійсь ширшій системі і, своєю чергою, мати розгалужену внутрішню будову. Тому спочатку доцільно виділити структуру класичних соціальних мереж і місце, яке в ній посідають соціальні інтернет-мережі відповідно до своїх характеристик. Г. Градосельська пропонує типологію мережевих структур, яка складається з таких систем (див. рис.1):

- з високою комунікативністю і високою домінантністю;
- з високою комунікативністю і низькою домінантністю;
- з низькою комунікативністю і низькою домінантністю;
- з низькою комунікативністю і високою домінантністю [5].

Ми вважаємо, що соціальні інтернет-мережі можуть бути віднесені до другого типу систем з високою комунікативністю та низькою домінантністю, оскільки:

- 1) у соціальних інтернет-мережах не передбачено контролю центру над периферією, що є характерним для цього типу соціальних мереж;
- 2) у соціальних Інтернет-мережах існує гіпертекстова комунікація;
- 3) загальне число зв’язків у такій структурі розподілене відносно рівномірно.

КОМУНІКАТИВНІСТЬ

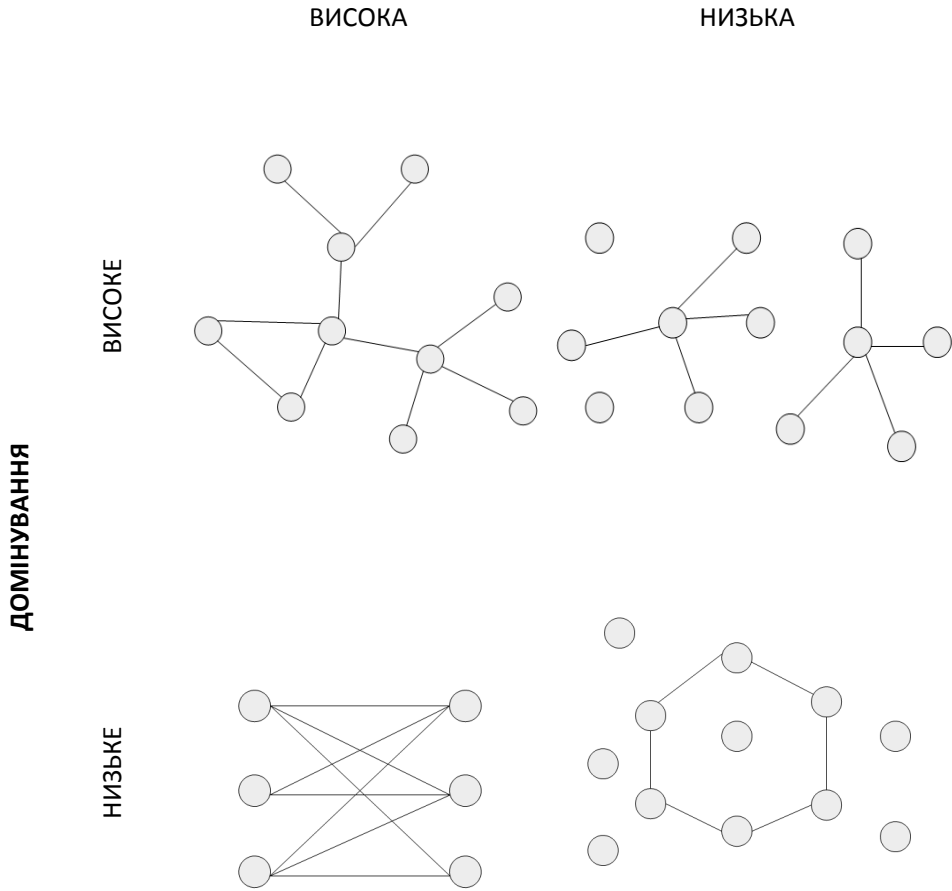

Рис. 1. Типологія мережевих структур [5]

Цей тип системи відрізняється від інших насамперед своєю гіпертекстуальністю, низьким контролем (хоча прихований контроль можливий) і спрямований на високу комунікативну активність. Як бачимо, мережі такого характеру можуть мати своє місце у загальній структурі соціальних мереж, проте для більш глибокого розуміння суті та функцій соціальних інтернет-мереж слід розглянути їхню належність також і до Інтернету, в межах якого вони створюються і функціонують. Це є другим виміром аналізу обраної проблеми. Отже, соціальні інтернет-мережі, будучи системами мережевого типу, водночас входять до структури Інтернету і займають у ній своє місце (див. табл. 1).

Таблиця 1

Структура Інтернету за видами сайтів

Інтернет-представництва	Інформаційні ресурси	Веб-сервіси
сайти-візитки, корпоративні сайти інтернет-вітрини, промо-сайти	тематичні сайти, інтернет-портали, блоги-каталоги сайтів	пошукові системи, поштові системи, інтернет-форуми фото- аудіохостинги, дошки оголошень, соціальні Інтернет -мережі

Джерело [6].

Соціальні Інтернет-мережі за цією типологією – це сайти, створені для спілкування користувачів між собою. Вони складаються з рейтингів груп і багатьох інших сервісів [6]. На нашу думку, доцільно уточнити, що це сервіси, які надають можливість зберігати фото-, відео- та аудіоінформацію, сервіси пошуку людей, пошуку аудіо- та відеоматеріалів, сервіси оголошень тощо, тому запропонована у табл. 1 структура є доволі умовною і потребує подальшого опрацювання.

Разом із аналізом структури доцільно також виділити основні, на нашу думку, функції, які сьогодні виконують соціальні Інтернет-мережі як сучасний різновид класичних соціальних мереж та складова Інтернету. Окреслимо ці функції за критерієм їхньої соціальної значимості.

1. **Комунікативна функція** – означає можливість спілкування в реальному часі внаслідок створення людиною власного віртуального образу в текстовій формі; останнім часом це спілкування може здійснюватись у цих мережах за допомогою відео- та аудіозв'язку.

2. **Інформаційна функція** – чи не найважливіша функція, яка дає можливість якісного і достатньо швидкого обміну інформацією між користувачами. У соціальних Інтернет-мережах також існує система оцінювання інформації.

3. **Функція збереження соціальних зв'язків** передбачає надання можливості відновити соціальні зв'язки людей, які через певні причини обірвались, наприклад, через просторовий чинник.

4. **Нормотворча функція** означає, що у соціальних інтернет-мережах існують певні, хоча й не формалізовані норми, які поширюються серед користувачів. Ці норми проявляються як у стилях спілкування всередині цих мереж, так і у певній поведінці у цій площині.

5. **Функція самопрезентації та самовираження** знаходить прояв у тому, що будь-який користувач може за допомогою ресурсів Інтернету створити в таких мережах своєрідний образ власного “Я”. У соціальних інтернет-мережах є можливість вести дискусії стосовно певних питань, створити власний візуальний образ, поділитись власною творчістю навіть тим особистостям, які мають певні психологічні чи соціальні комплекси у повсякденному житті.

6. **Розважальна функція.** Розваги у віртуальній реальності і соціальних інтернет-мережах надають можливість релаксації завдяки сучасним інформаційним технологіям. Також це надає людям, які мають певні соціально-психологічні ком-

плекси, можливість замінити розваги у соціальній реальності розвагами у віртуальній реальності.

Огляд функцій соціальних інтернет-мереж дає змогу виокремити третій вимір їхнього соціологічного аналізу, пов'язаний із безпосереднім впливом на процеси демократизації та побудови громадянського суспільства в посткомуністичних суспільствах та країнах що розвиваються.

Громадянське суспільство, згідно із соціологічним трактуванням – це сукупність відповідно організованих та історично сформованих форм та цінностей спільної життєдіяльності, які організовані та функціонують на основі вільного волевиявлення і якими люди користуються в усіх сферах суспільного життя – економічній, соціальній та духовній [7]. Соціальні інтернет-мережі, **на нашу думку, можуть відноситись до одного з інститутів громадянського суспільства**, а саме – до незалежних засобів масової інформації, що обслуговують громадські інтереси та потреби, формують громадську думку. Своє місце вони можуть мати серед вертикального виміру громадянського суспільства, до якого відносяться:

- політичні права громадян;
- політичні партії та рухи;
- органи місцевого самоврядування;
- незалежні засоби масової інформації [8].

У цьому розумінні роль соціальних Інтернет-мереж може проявлятися у таких аспектах:

- соціальні інтернет-мережі, вибудовуючи горизонтальні зв'язки, можуть поступово обмежувати панування вертикальних мереж (фінансово-промислових груп і владних кіл);
- **соціальні Інтернет-мережі мають здатність налагоджувати зв'язки між малими та середніми соціальними групами завдяки такого типу мережам;**
- **у соціальних Інтернет-мережах є вища якість інформації та швидкість обміну нею;**
- соціальні Інтернет-мережі сприяють налагодженню зворотного зв'язку і відтак більш оперативному реагуванню чиновників на запити громадян;
- соціальні Інтернет-мережі створюють умови для прозоріших економічних та політичних процесів;
- за допомогою соціальних інтернет-мереж може здійснюватися представництво інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення – роботодавців, найманих працівників, споживачів тощо перед органами влади та місцевого самоврядування.

Отже, соціальні інтернет-мережі у розвинутих демократичних країнах справді перетворюються з супутніх чинників формування громадянських суспільств на їхню важливу складову і один з соціальних інститутів. У країнах же, що розвиваються і прагнуть перетворитися із “закритих” на “відкриті” (за термінологією К. Поппера), соціальні інтернет-мережі здатні суттєво прискорити процес формування у них громадянського суспільства найперше через протестні практики населення. У такого типу країнах (до яких належить і Україна) громадянське суспільство зароджується

у боротьбі за відновлення своїх інтересів перед авторитарними чи тоталітарними режимами. Згідно з поглядами В. Степаненка, однією з проблем формування громадянського суспільства в Україні є традиційно авторитарний спосіб функціонування владних структур та відсутність довіри до інститутів влади у суспільстві. Також автор зазначає, що проблемами для становлення громадянського суспільства є посткомуністична традиція скепсису стосовно будь-яких організацій, традиційний режим закритості влади, низький рівень громадської залученості до прийняття політичних рішень, корупція, низький рівень довіри до ЗМІ та політично-адміністративної сфери [9]. Звідси можливості соціальних інтернет-мереж можуть бути застосовані для відновлення чи формування довіри, висування вимог прозорості дій органів влади та урахування потреб різних соціальних груп у процесі формування й прийняття політичних рішень і, головне, для широкого ознайомлення громадськості із проявами корупції та протидії зловживанням на усіх рівнях. Усі ці можливості в своїй основі мають соціальний протест проти порушення базових прав людини, який за допомогою соціальних Інтернет-мереж може бути чітко сформульованим, скерованим на конкретних осіб чи на певні соціальні інститути і передбачає зростання ступеня соціальної солідарності.

Поширення інформації про спалення безробітного громадянина, а також матеріалів про корумповану владу Тунісу викликали низку активних протестів, і це на початку 2011 р. призвело до відставки президента цієї країни. У січні 2011 р. розгін демонстрацій у Єгипті активно транслювався у соціальних мережах, внаслідок чого було створено 32 тис. груп у соціальній мережі Facebook. Опозиційні сили, що протестували проти режиму тодішнього президента Мубарака, закликали висловлювати своє незадоволення владою з використанням можливостей цього онлайн-ресурсу. Зрештою це призвело до безпрецедентного відключення Інтернету по цілій країні, проте не відвернуло відставки президента Єгипту. Можна згадати також події початку 2012 р. в Україні. Тоді внаслідок закриття силовими структурами файлообмінника ex.ua українську частину Інтернету сколихнула хвиля протестів. Була тимчасово заблокована робота багатьох сайтів вищих державних органів влади України. Тоді професійні хакери поширювали схеми взламування сайтів серед звичайних користувачів Інтернету через соціальну мережу Вконтакті. Ця подія набула широкого суспільного резонансу в Україні і звернула увагу вищих органів влади на загрозу поширення протестних практик через соціальні інтернет-мережі.

Охарактеризувати основні причини впливу соціальних інтернет-мереж на протестні практики, на нашу думку, можна такими чинниками:

- швидкість та мобільність організацій протестів через такого типу соціальні мережі;
- плюралізм думок та відсутність цензури у більшості держав;
- можливість спілкування та обміну інформацією в реальному часі численних груп населення;
- обмін інформацією та повідомленнями різного типу.

Отже, протестні практики можуть мати свою роль у формуванні повноцінного громадянського суспільства. Це може проявлятися передусім у трьох аспектах:

- протестні практики є проявом контролю дій влади громадами;
- соціальні протести презентують громадську позицію певних соціальних груп населення;
- протестні дії можуть вести до створення недержавних організацій як “контр-влади знизу”.

Отже, попри те, що соціальні інтернет-мережі з часів свого виникнення у 1995 р. активно розвиваються і створюють розгалужене комунікативно-інформаційне середовище, цей соціокультурний феномен ще не отримав свого належного теоретичного опрацювання, а також не привів до оформлення окремого підрозділу в корпусі соціологічного знання з чітким маркуванням кордонів предметного поля та завдань дослідницької діяльності. Це радикалізує потребу соціологічного осмислення ролі новітніх інформаційно-комунікативних технологій у формуванні суспільств нового типу не **внаслідок прийняття політичних рішень “зверху”**, але шляхом **розбудови громадянських ініціатив “знизу”**. Можна виділити три напрямки соціологічного аналізу місця і ролі соціальних інтернет-мереж у суспільному житті:

- 1) у **рамках мережевих теорій з акцентом на створенні та функціонуванні розгалужених мереж віртуального типу та їхнім можливим перетворенням на реально існуючі мережеві спільноти**;
- 2) у **межах вивчення Інтернету та його складових, які дедалі більше набувають ознак соціально орієнтованих і соціально корисних**;
- 3) у **дослідженнях проблем становлення громадянського суспільства як альтернативи авторитарним і тоталітарним режимам у посткомуністичних країнах та у країнах, що розвиваються**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Социальные сети в 2011 году [Електронний ресурс] : исследование comScore. – Режим доступу до сайту: <http://cossa.ru/articles/149/11382>.
2. *Barnes J. A.* Class and committees in Norwegian island parish. – London : School of Economics, University of London, 1954. – 58 p.
3. Социальная сеть [Электронный ресурс] : Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступу до сайту : http://ru.wikipedia.org/wiki/Социальная_сеть.
4. *Barabasi A. L.* Linked: The new science of networks / *A. L. Barabasi*. – Cambridge : Perseus Publishing, 2002. – 229 p.
5. *Градосельская Г. В.* Сетевые измерения в социологии : учебное пособие / под ред. Г. С. Батыгина. – М. : Издательский дом “Новый учебник”, 2004. – 248 с.
6. *Агеенко Я. В.* Классификация веб-сайтов: типы и виды интернет сайтов. Какие бывают сайты [Электронный ресурс] / Я. В. Агеенко. – Режим доступу до сайту : <http://www.yanaaj.com/sdelay-sam/vidy-sajtov.html>.
7. *Тощенко Ж. Т.* Политическая социология : учебник для вузов / под ред. чл.-корр. РАН Ж.Т. Тощенко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 495 с.
8. *Степаненко В.* Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності // Українське суспільство: 10 років незалежності / за ред. В. Ворони. – К. : ІС НАН України, 2001. – С. 169–183.
9. *Рогозін М. П.* Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти // М. П. Рогозін. – Донецьк : “Донбас”, 2000. – 150 с.

10. Марутян Р. Соціальні мережі як виклик державній безпеці [Електронний ресурс] / Р. Марутян. – Режим доступу до сайту : http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=154%3A2012-03-15-21-44-19&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk.

Стаття надійшла до редколегії 17.05.2012

Прийнята до друку 28.06.2012

SOCIAL NETWORKING, THEIR FUNCTIONS AND ROLE IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

B. Vakhula

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
vakhula@gmail.com*

The paper considers modern phenomenon of information – social networks their place in the overall structure of social networks. Defined socially significant of social networks. Considered specific social network with considering three dimensions: in the network analysis within the study of the Internet and in the problems formation of civil society.

Key words: social Internet networking, functions of social Internet networks civil society, protest practices.

СОЦИАЛЬНЫЕ ИНТЕРНЕТ-СЕТИ, ИХ ФУНКЦИИ И РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Б. Я. Вахула

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000,
vakhula@gmail.com*

В статье рассмотрен современный информационный феномен социальных Интернет-сетей и проанализировано их место в общей структуре социальных сетей. Определены социально значимые функции социальных Интернет-сетей. Рассмотрена специфика социальных Интернет-сетей с учетом трех измерений: сетевого анализа, изучения Интернета, проблемы становления гражданского общества.

Ключевые слова: социальные Интернет-сети, функции социальных Интернет-сетей, гражданское общество, протестные практики.